

DE MONSIGNORE
en
DE NAZI

Arne Molfenter
Rüdiger Stempel

DE MONSIGNORE en DE NAZI

Hoe een Vaticaanse priester
6000 mensen redde
van de Gestapo

 | LANNOO

‘De dood is gruwelijk voor wie hem vreest.’

Inscriptie in een gevangenis in de Via Tasso, Rome

INHOUD

7	Voorwoord
11	Proloog
15	De ijzervreter
33	Van Ierland naar Italië
49	Diplomaten en despoten
65	De kolenboer
83	Gebroken beloftes
105	De hel uit en er weer in
129	Donkere winter
153	De drie treden
169	Moorddadige wraak
189	De olifant komt aan
207	Van Italië naar Ierland
219	De kast der schande
231	Een symbool verdwijnt
247	Epiloog
253	Noot voor de lezer
255	Dankbetuiging
257	Bronnen en literatuurlijst
265	Eindnoten

VOORWOORD

Mijn oom Hugh O'Flaherty werd in 1898 in County Cork in Ierland geboren. In eerste instantie begon hij aan een lerarenopleiding aan het De La Salle College in Waterford, maar later koos hij er toch voor om zijn roeping tot priester te volgen. Hij studeerde bij de jezuïeten in Ierland en trok daarna verder naar het College van de Congregatie voor de Geloofsleer in Rome, waar hij in 1925 tot priester werd gewijd. Eigenlijk was het de bedoeling dat hij in Zuid-Afrika ging werken, maar hij bleef in diplomatieke dienst van het Vaticaan. Hij werd naar Haïti en andere landen gestuurd, totdat hij werd benoemd tot medewerker van de Gewijde Congregatie van het Heilige Officie.

Toen de oorlog uitbrak, reisde monseigneur Hugh (zoals hij nu heette) naar verschillende gevangenenkampen, verdeelde hulpgoederen en ontmoette oorlogsslachtoffers. Na de capitulatie van Italië verlieten tal van bewakers de kampen, waardoor de krijgsgevangenen konden vluchten.

Tijdens de oorlog kon monseigneur Hugh vele vluchtelingen ervoor behoeden dat ze opnieuw gevangengenomen werden door de bezettende mogendheden. Hij leidde de organisatie die bekend kwam te staan als 'Romeinse ontsnappingslijn'. Het belangrijkste onderdeel van zijn werk was het vinden van veilige onderduikadressen voor de vluchtelingen. Hij en zijn medestanders gebruikten particuliere huizen en hotelkamers, maar ook kloosters en conventen om vluchtelingen te verbergen.

Op de dag dat Rome werd bevrijd, had de organisatie meer dan 6500 mensen onder haar hoede. Mensen uit allerlei landen werden geholpen. Huidskleur, geloof en nationaliteit speelden geen rol.

Monseigneur Hugh drong er bij de overwinnaars op aan de rechten van de overwonnenen te respecteren. Herbert Kappler, die een belangrijke functie had tijdens de Duitse bezetting in Rome, vroeg tijdens zijn detentie of hij de man mocht ontmoeten die hij vervolgd had. Kappler zei dat hij hem twee dingen wilde vragen: of mijn oom bij zijn executie aanwezig zou zijn en of mijn oom hem rooms-katholiek wilde dopen. Mijn oom was tegen een te snelle overgang tot het rooms-katholieke geloof. Dat kon de indruk wekken dat Kappler in het gevlug wilde komen. En Kappler werd niet geëxecuteerd, zoals hij had verwacht, maar zat een lange celstraf uit voordat hij naar Duitsland terugkeerde. En hij werd op het juiste moment gedoopt.

Ik krijg vaak de vraag wat het humanitaire werk heeft betekend voor Hugh O'Flaherty. Ik antwoord steevast dat hij nooit in het verleden wilde blijven steken. Hij was als de man die de Ierse dichter William Butler Yeats beschreef als 'the world's servant'. Hij was iemand die ervan hield vooruitgang te zien, in zijn eigen land, maar ook in de hele wereld. Als student heb ik in 1955 en in 1960 mijn vakantie bij mijn oom in Rome doorgebracht. Hij had een reisgids over Rome geschreven met de titel *O Roma Felix*, waar hij erg trots op was. Hij vond het heerlijk om bezoekers door Rome te leiden.

Monseigneur Hugh was een overtuigde bewonderaar van Duitsland en de Duitsers. Zijn hele leven probeerde hij zijn Duits te verbeteren. En hij bezat een typisch Duitse eigenschap: hij was een pietje-precies als het om stiptheid ging. Het stemde hem erg gelukkig dat Europa sinds 1945 van vrede mag genieten. En dat Duitsland, dat zo geteisterd werd door twee tirannieke regimes – het nationaalsocialisme en het communisme – nu diep respect

toont voor de mensenrechten en de vrijheden van de burgers en ook bewijst dat het de motor van de Europese Unie is.

Voor dit werk wil ik graag een Ierse gelukwens citeren: *Beannacht de ar on obair uasal seo!* – De zegen van God op dit nobele werk!

Hugh J. O’Flaherty

Hugh J. O’Flaherty was rechter aan het constitutionele hof van de Republiek Ierland en is de neef van monseigneur Hugh O’Flaherty.

PROLOOG

- ROME, MAART 1944 -

Twee werelden, gescheiden door een witte streep. Aan de ene kant Rome, bezet en bedreigd door de Duitsers. Aan de andere kant het Vaticaan, een onafhankelijke staat binnen de Italiaanse hoofdstad, met een neutraliteit die de Duitsers tandenknarsend respecteerden.

De ochtend was nog fris, toen een donkere limousine de witte, door de Duitsers op de grond geverfde lijn naderde, die beide armen van Bernini's beroemde colonnade langs het Sint-Pietersplein met elkaar verbond en de grens tussen Italiaans en Vaticaanse grondgebied markeerde. Onder het toezicht van de Duitse *Fallschirmjäger*, die deze merkwaardige grens bewaakten, kwam de auto tot stilstand aan de Romeinse kant. Drie mannen stapten uit: *Obersturmbannführer* Herbert Kappler, hoofd van de Gestapo in Rome, met twee ondergeschikten. De Duitsers richtten hun blik op de bovenste trede van de zonovergoten trap naar de basilica, die zich ruim driehonderd meter verderop bevond. Daar stond – geheel naar zijn gewoonte – een rijzige geestelijke in zijn gebedenboek te lezen. Monseigneur Hugh O'Flaherty had de Duitsers wel in de gaten en vermoedde dat hun bezoek op hem was gemunt, maar hij liet niets merken. Schijnbaar op z'n dooie gemak bladerde hij in zijn brevier.

Toch bestond er wel degelijk reden voor ongerustheid. De Ierse priester met zijn opvallende verschijning was Kappler al lange tijd een doorn in het oog, maar het was de Duitser nooit gelukt om hem te pakken te krijgen. Al twee keer hadden het hoofd van de Gestapo

en zijn beulsknechten geprobeerd om de geestelijke uit het veilige Vaticaanse territorium te lokken naar de Italiaanse hoofdstad, die door de Duitsers werd gecontroleerd, om hem daar te arresteren. Maar telkens kon O'Flaherty aan hen ontsnappen. Nu was Kappler bereid om een stap verder te gaan. Hij droeg zijn mannen op zich goed het uiterlijk van monseigneur in te prenten. Vermomd als kerkgangers moesten ze de volgende zondag na de mis op O'Flaherty af lopen, die op zijn gebruikelijke plek op de trap van de Sint-Pieter zou staan. Ze zouden hem dan van beide kanten vastpakken en hem over de witte streep naar een zijsteeg sleuren. Op de typische manier van de Gestapo zouden ze hem daar kort vrijlaten om hem daarna neer te schieten, zodat ze konden beweren dat de arrestant 'op de vlucht' was doodgeschoten.

Zoals gepland doken de beide geheime agenten de volgende zondag tijdens de mis op. Ze deden alsof ze aan het bidden waren in de eerste zijkapel rechts, met de Pietà van Michelangelo voor ogen, en probeerden op te gaan in de grote groep gelovigen. Maar ze werden geobserveerd. Vier leden van de Zwitserse Garde stonden geposteed bij de portalen van de basiliek. Na een wenk van een kleine man in burger baanden ze zich een weg naar de Duitsers. Ingeklemd tussen gardisten links en rechts en met nog twee gardisten achter zich hadden de Duitsers geen andere keus dan te gehoorzamen. Onder de gemuseerde blik van O'Flaherty lieten ze zich zonder al te veel misbaar vanuit het halfduister van de basiliek naar het licht van de lenteocheidend brengen. Ze liepen de bordestrap af en toen over het Sint-Pietersplein. Kapplers handlangers bleven kalm, want ze verwachtten niets ergers dan dat de Zwitsers hen zouden begeleiden naar de witte streep om hen uit het Vaticaanse grondgebied uit te zetten.

Maar het pakte anders uit. Na weer een wenk van de man in burger liep het groepje plotseling het plein af. Machteloos moesten de

Duitse wachtposten bij de grens toezien hoe hun landgenoten uit hun blikveld verdwenen. De Zwitserse gardisten escorteerden hen naar een zijstraat die nog op Vaticaans gebied lag. Daar werden ze opgewacht door een groep Joegoslavische partizanen, die hen meedogenloos in elkaar sloegen, maar wel in leven lieten, zodat ze Kappler nog verslag konden uitbrengen van hun beschamend mislukte moordaanslag.

Weer een keer was monseigneur Hugh O'Flaherty gered van een achtervolging van de Duitsers en een wisse dood

DE IJZERVRETER

- GRUPIGNANO / NOORD-ITALIË, OKTOBER 1942 -

De Italiaanse kolonel keek hen met een kil glimlachje aan. ‘In de Eerste Wereldoorlog is geen enkele vijandige soldaat Italië uit vlucht. En er zal ook niemand uit mijn kamp vluchten.’ Hij wierp een triomfantelijk blik naar de groep gevangenen. De meeste mannen die hier in het kamp nummer 57 in de buurt van de Noord-Italiaanse stad Grupignano vastzaten, konden nog steeds niet vatten wat er in de afgelopen nacht was gebeurd. Korporaal Wright, een Nieuw-Zeelander, was dood. Hij was neergeschoten toen hij ’s nachts had getracht om op een heel riskante manier uit het kamp te ontsnappen. Nadat Wright al zijn moed bij elkaar had geraapt, had hij geprobeerd onder het hekwerk van prikkeldraad door te kruipen. Plotseling stond hij in de lichtbundel van het zoeklicht, die vanaf een van de wachttorens op hem viel, en er volgde een schot. Een kogel trof zijn nek van achteren en van heel dichtbij. Al na een paar tellen was zijn vlucht ten einde.

Ook de Italiaanse kolonel was op die ochtend na de vluchtpoging nog steeds duidelijk van zijn stuk. Hij was minstens zo ontdaan als zijn gevangenen. De meesten van hen waren jonge mannen van begin, midden twintig, die uit Australië of Nieuw-Zeeland kwamen, en in juli 1942 hadden gevochten in de Eerste Slag bij El Alamein in Noord-Afrika. In die slag stonden Duitse en Italiaanse troepen aan de ene kant en Groot-Brittannië en zijn bondgenoten aan de andere kant tegenover elkaar. Nu zaten de jonge soldaten in Italiaanse gevangenschap. Hun enige streven was het om de

Italiaanse kolonel te bewijzen dat hij het helemaal mis had. Ze wilden absoluut vluchten uit het kamp. De dood van Wright veranderde daar niets aan – integendeel. Ze hadden de afgelopen weken al hard gewerkt om hun doel te bereiken. Ze vormden een groep van negentien Australische en Nieuw-Zeelandse soldaten; een van hen was onderofficier Eric Canning, die als marconist in het Australische leger had gediend, maar al gauw gevangen werd genomen.

Het kamp nummer 57 werd niet bijzonder goed bewaakt en nu er steeds meer geallieerde krijgsgevangenen binnenkwamen, hielden de bewakers zich almaar meer bezig met de nieuwkomers. Canning en zijn maten waren met elkaar in een barak ondergebracht. Ze hadden het geluk dat er nog geen krijgsgevangenen in de belendende barakken ingedeeld waren. Het was belangrijk geen tijd te verliezen, wilde hun plan kans van slagen hebben. En dit plan was weliswaar eenvoudig, maar vergde veel voorbereiding. De soldaten groeven vanuit hun barak een tunnel die onder het hek van het kamp door naar de vrijheid moest leiden. Een optie die de Italianen hadden wilden uitsluiten door de barakken op een betonnen fundament te plaatsen, met een houten vloer eroverheen, zodat van tijd tot tijd de planken losgemaakt konden worden om de bodem eronder te inspecteren. Maar er werden zelden controles uitgevoerd. Nadat de gevangenen het betonnen fundament hadden doorbroken, konden Canning en zijn maten de uitgegraven aarde keurig in de holle ruimtes tussen de houten vloer en het betonnen fundament opslaan. In hun eigen barak, maar vooral ook in de leegstaande barakken ernaast.

De negentien mannen werkten nu al zes weken lang in ploegen-dienst aan de tunnel. Ze hadden alleen een pikhouweel ter beschikking, dat ze hadden gestolen nadat ze het toevallig hadden ontdekt in het kamp. Het stuk gereedschap was bijna constant in gebruik. Toen hun tunnel eindelijk gereed kwam, was het pikhouweel com-

pleet versleten en mat het nog maar tien centimeter. Als schep hadden ze de oude staalhelmen van gevangen soldaten gebruikt. Daarvan waren er meer dan genoeg, ze lagen overal in het kamp. In de barak vermengde zich de geur van verse, donkere aarde met het verschaalde zweet van de mannen. Het was zwaar werk, maar het was nog moeilijker om hun doen en laten te verbergen voor de bewakers en de andere gevangenen. Toen Canning een keer na een lange graafbeurt met een gezicht zwart van de aarde uit de tunnel was gekropen, wilde hij gauw even naar de keukenbarak om de hoek lopen om zich te wassen. Dat was een grote fout, want plotseling stond Charlie Stewart voor hem. Hij was een medegevangene en werkte als kampkok. In de bouw van de tunnel was hij niet ingewijd.

‘Wat heb jij nou gedaan?’ wilde hij van Canning weten en hij keek naar zijn vieze gezicht.

Er zat voor Canning niets anders op dan zijn kameraad om een gunst te vragen. ‘Charlie, je hebt niks gezien, hè?’

Stewart knikte en stelde gelukkig verder geen vragen.¹

Ze waren al een heel eind gekomen, maar de laatste meters stelden de negentien mannen voor een vrijwel onoplosbaar probleem, want de soldaten kregen in de tunnel bijna geen lucht meer. Na een paar dagen nagedacht te hebben kwam één van hen op een oplossing. Ze maakten van restjes stof een blaasbalg en haalden een paar elektriciteitsbuizen van de plafonds en muren van de barakken, die ze aan elkaar met de blaasbalg verbonden. De zo verkregen smalle, lange pijp van elektriciteitsbuizen legden ze in de tunnel. Het vleugte wind dat zo door de tunnel waaide voorkwam in elk geval dat de mannen flauwvielen.

Uiteindelijk kwam de nacht van de vlucht. Het was herfst geworden – zou dit hun laatste dag in het kamp zijn? Canning en zijn maten begonnen zich onrustig te voelen. Vannacht was het

eindelijk zover! Een van de soldaten maakte de vloerplanken los en de ingang naar de tunnel kwam vrij. De negentien mannen kropen achter elkaar door de tunnel. Ze kwamen maar moeizaam vooruit – het was pikdonker in de gang, die maar een meter hoog en vijftig centimeter breed was, en ze moesten zich erdoorheen persen. De achtendertig meter van de barak tot de uitgang van de tunnel, die in een aanpalend veld buiten het kamp lag, leek eindeloos. Het stof van verse aarde proefden ze op hun tong en zogen ze door hun neus naar binnen. Het was moeilijk om adem te halen, steeds maar vooruit, dicht op de voorganger, die soms zachtjes vloekte omdat ze maar traag vorderden.

Toen had Canning het gehaald. Hij duwde zich met alle kracht de tunnel uit en schepte de frisse nachtlucht. Hij en zijn medegevangenen klommen een voor een naar buiten. Maar ze moesten nog op hun hoede blijven, want de zoeklichten op de wachttorens speurden ook de velden buiten het kamp af. Plotseling werd een kameraad van Canning door het zoeklicht ontdekt. Zoals hij tijdens zijn opleiding had geleerd, bleef hij roerloos in het verblindende licht staan. Secondes verstreken, toen zwaaide de lichtbundel langzaam verder. Uiteindelijk kwam ook de laatste naar boven. Ze gingen met z'n allen op weg naar een onbekend doel – maar in elk geval weg van het kamp.

De volgende ochtend duurde het niet lang tot de Italiaanse bewakers hadden gemerkt dat een aantal gevangenen gevlucht was.

‘Morticelli!’ riep een bewaker naar een kameraad, die een andere barak had geïnspecteerd. ‘Ik mis zeven man!’

‘Praat me er niet van’, antwoordde Morticelli, de bewaker die juist zijn groep gevangenen op appel liet komen. ‘Bij mij ontbreken er twaalf!’

Monseigneur O'Flaherty aan het begin van de jaren dertig.

O'Flaherty en zijn mentor in het Vaticaan, monseigneur Torquato Dini.

Velen lukte het om te vluchten: geallieerde krijgsgevangen in Italië.

Obersturmbannführer Herbert Kappler, hoofd van de Gestapo in Rome.

www.lannoo.com

Registreer u op onze website en we sturen u regelmatig een nieuwsbrief met informatie over nieuwe boeken en met interessante, exclusieve aanbiedingen.

Vertaling: Janneke Panders

Omslagfoto: Lübbecke Naumann Thoben, Keulen

Omslagontwerp: Studio Lannoo

Oorspronkelijk verschenen in het Duits onder de titel

Über die weisse Linie. Wie ein Priester über 6000 Menschen vor der Gestapo rettete

© 2014 DuMont Buchverlag, Keulen

Verantwoording fotokatern:

Foto's op pagina 145, 146 (bovenaan) en 152 (onderaan): © O'Flaherty Family Archive/O'Flaherty Society
(met toestemming van Marie Lalor en familie)

Foto pagina 147: © The National Archives

Foto pagina 149: © Mo Sands

De uitgever heeft ernaar gestreefd de auteursrechten op de illustraties te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Mocht u eigenaar van een foto zonder opgave van copyright zijn, verzoeken wij u vriendelijk contact op te nemen met Uitgeverij Lannoo.

© Nederlandse editie: Uitgeverij Lannoo, Tiel, 2015

D/2015/45/335 - ISBN 978 94 014 2597 1 - NUR 689

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeleevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.